

“SVOJE I POSUĐENO U FRAZELOGIJI” JUČER I DANAS

Marija Omazić*

Filozofski fakultet u Osijeku

U radu se donosi osvrt na rad Antice Menac “Svoje i posuđeno u frazeologiji” objavljen u *Stranim jezicima* 1 (1972:9-18). Taj se pionirski rad stavlja u dijakronijski i sinkronijski kontekst frazeoloških istraživanja u Hrvatskoj i svijetu, a posebice u kontekst rezultata najnovijih istraživanja međunarodne frazeologije u Europi.

Ključne riječi: Antica Menac, frazeologija, međunarodna frazeologija, rašireni frazemi

1. UVOD

Kada pedesetgodišnji opus akademkinje Antice Menac, ugledne hrvatske slavistice, leksikografkinje i frazeologinje, stavimo u kontekst europske frazeologije, po opsegu i raznovrsnosti frazeološke tematike bez sumnje je možemo smatrati pionirkom hrvatske frazeologije, osnivačicom frazeologije kao znanstvene discipline u Hrvatskoj, te začetnicom *Zagrebačke frazeološke škole* (Menac, 1970; 1972; 1976; 2003; 2007.). U ovom se prilogu donosi osvrt na jedan od njenih najranijih radova iz područja frazeologije pod naslovom “Svoje i posuđeno u frazeologiji”, koji je Antica Menac objavila 1972. godine u *Stranim jezicima* 1. U drugom se dijelu priloga ovaj rad promatra kroz prizmu suvremene frazeologije i istraživanja na polju međunarodne frazeologije.

---

* Marija Omazić, Filozofski fakultet u Osijeku, momazic@ffos.hr

2. “SVOJE I POSUĐENO U FRAZEOLOGIJI”

Članak Antice Menac “Svoje i posuđeno u frazeologiji”, objavljen u *Stranim jezicima* prije punih četrdeset godina, u kojem se tematizira nacionalna i posuđena frazeologija, te frazeologija zajednička nekolicini europskih jezika (hrvatskom, ruskom, engleskom, njemačkom, francuskom i talijanskom), ni danas ni po čemu nije izgubio na relevantnosti i svježini. Odlikuje ga interdisciplinarnost, višejezičnost i kontrastivan kulturološki pristup koji je i danas zastupljen u suvremenoj frazeologiji, gdje doživljava i svoj novi procvat. Osim toga, čak desetljeće prije velike ekspanzije frazeoloških istraživanja koja je počela osamedesetih godina prošlog stoljeća u Europi, Antica Menac tematizira problematiku koja se u frazeologiji izučava i danas.

Antica Menac u radu kreće od kratkog pregleda nacionalne, kulturološki utemeljene frazeologije koja nije transparentnog značenja (*i mirna Bosna, trice i kućine, praviti se Englez*), nakon čega prelazi na jednako netransparentne primjere iz engleskoga, francuskoga, njemačkoga, ruskoga i talijanskoga. Rad se dalje bavi osnovnim tipovima međunarodne frazeologije u engleskom, francuskom, njemačkom, ruskom, talijanskom i hrvatskom jeziku, te putevima međujezičnog posuđivanja, od prijenosa neprevedenih frazema u cijelosti na stranom jeziku kakvi su npr. latinski izrazi poput *status quo* ili *persona non grata*, engleski izrazi poput *fair play*, ili francuski *enfant terrible*, do djelomičnog ili potpunog kalkiranja, kao npr. *château de cartes*, *kula od karata*, *Kartenhaus*, *house of cards*.

Menac kao puteve širenja međunarodne frazeologije navodi prevođenje književnih, znanstvenih i drugih djela, novinske vijesti, nova tehnička i druga dostignuća, što potkrjepljuje brojnim primjerima. Nadalje, velik postotak ‘posuđene’ frazeologije čine frazemi iz antičkog svijeta, preneseni ili kalkirani iz grčkog ili latinskog jezika (npr. *de verbo ad verbum*, *word for word*, *od riječi do riječi*, *parola per parola*, *mot à mot*). Kao jedan od produktivnih izvora navode se i biblijski tekstovi, iz kojih su se crkvenom praksom proširili brojni frazemi (npr. *Deo gratias*, *Gott sei Dank*, *thank God*, *Bogu hvala*). Zatim se kao izvor navode i kratki citati poznatih autora, usporedbe i naslovi poznatih knjiga koje odlikuje sažetost, originalnost i primjenjivost u različitim situacijama (npr. *something is rotten in the state of Denmark*, *nešto je trulo u državi Danskoj*, *etwas ist faul im Staate Dänemark*). Jedan od izvora su i različita područja

rada, zanata, umjestnosti, rata, školovanja, te posebice politički diskurs (npr. *iron curtain, der Eisenvorhang, cortina di ferro, željeza zavjesa*).

Izvori međunarodne frazeologije i danas su nepromijenjeni, s tim da su primat u nastanku nove frazeologije, njenom širenju i prerastanju iz nacionalne ili strukovne u međunarodnu preuzele nove tehnologije, internet i mediji. Neke su od tvrdnji navedenih u radu, međutim, jednim dijelom opovrgnula novija istraživanja, no promjene koje su u njima utvrđene mogu biti rezultat dijakronijskih promjena u nacionalnim frazeologijama, koje su uvjetovane brzim tehnološkim razvojem i snažnijim utjecajem engleskoga na ostale svjetske jezike, a dijelom su i rezultat paneuropskih istraživanja u frazeologiji na kojima su radili dobro umreženi timovi znanstvenika, što je prije četrdeset godina bilo gotovo nemoguće provesti u tako velikom opsegu.

Nadalje, Menac (1972:10) je stava da je frazeologija u svom osnovnom dijelu nacionalna, a tek u svom manjem dijelu međunarodna, što brojna kontrastivna istraživanja jezičnog para engleski-hrvatski temeljena na književnim korpusima nužno ne pokazuju. Nalazi niza takvih kontrastivnih istraživanja pojedinih grupa frazema provedenih u okviru kolegija Frazeologija engleskog jezika na Filozofskom fakultetu u Osijeku, ukazuju na postojanje većeg dijela, čak do 70% frazeologije koju taj jezični par dijeli, dok je tek manji dio vrlo usko kulturološki specifičan.

Menac (1972:13) također navodi da se "međunarodna frazeologija razvija ponajviše iz onih frazeologizama koji nemaju usko nacionalni karakter te im je značenje pristupačno predstavnicima različitih naroda; (...) osnovu za međunarodnu frazeologiju tvore oni frazeologizmi u kojima značenje cjeline proizilazi iz značenja sastavnih dijelova." Drugim riječima, Menac je stava da samo transparentni frazemi imaju potencijala da postanu dio univerzalne međunarodne frazeologije. Ova je tvrdnja dijelom opovrgnuta u novijim istraživanjima koje navodimo u sljedećem poglavlju.

3. FRAZEOLOŠKA ISTRAŽIVANJA DANAS

Iako frazeologija ima stoljetnu tradiciju u Europi, jer joj korijeni sežu do 1909. godine i djela Charlesa Ballyja "Traité de stylistique française" iz 1909. godine, tek se u zadnjih 30 godina znatno povećalo zanimanje znanstvenika za frazeme i njima srodne jedinice manje ili veće

razine stabilnosti, kombinatnosti i figurativnosti. Frazeološke se jedinice izučavaju u nizu disciplina teorijske ali i primijenjene lingvistike, počevši od leksikologije i leksikografije preko analize korpusa, analize diskursa, usvajanja i poučavanja jezika, psiholingvistike, kognitivne lingvistike, sociolingvistike, pragmatike, semantike, retorike i stilistike. Rezultat je to shvaćanja da je frazeologija sveprisutna u jeziku, te da ima važnu ulogu u usvajanju i produkciji materinskog i stranih jezika.

Frazeologiju možemo definirati kao lingvističku disciplinu koja se bavi izučavanjem strukture, značenja i upotrebe frazeoloških izraza. Svoje korijene vuče iz ruske i većinom istočnoeuropske lingvističke tradicije, a njeno širenje u europskom prostoru očitovalo se brojnim tematskim konferencijama i publikacijama, što je u konačnici rezultiralo osnivanjem Europskog frazeološkog društva European Society of Phraseology (EUOPHRAS) 1999. godine u Bielefeldu.

U frazeološkim istraživanjima postoji nekoliko osnovnih pristupa (vidi i Omazić, 2004 i 2005a) :

1) klasična frazeološka teorija koja se naslanja na rusku tradiciju, s ciljem izrade sustavnog okvira deskriptivnih kategorija;

2) interkulturalni pristup baziran na hipotezi lingvističke relativnosti koji se bavi antropološkom i kulturološkom dimenzijom frazeologiji (vidi Dobrovol'skij i Piirainen, 2005, 2009);

3) kognitivni pristup koji se temelji na teoriji konceptualne metafore i metonimije i nastoji pojasniti univerzalne mehanizme nastanka i razumijevanja frazema, a time i objasniti fenomen velikog broj frazema koji je zajednički različitim jezicima i kulturama (vidi Omazić, 2005b);

4) primijenjeno-lingvistički pristupi koji se temelje na istraživanjima korpusa i računalnoj lingvistici, frazeografskim istraživanjima, te frazeodidaktičkim istraživanjima poučavanja i usvajanja frazeologije.

4. SUVREMENA ISTRAŽIVANJA 'POSUĐENE' FRAZELOGIJE

Elisabeth Piirainen objavila je 2012. godine knjigu *Widespread Idioms in Europe and Beyond. Toward a Lexicon of Common Figurative Units* u kojoj su predstavljeni rezultati velikog paneuruopskog projekta koji je trajao sedam godina, a cilj mu je bio utvrditi zajednički europski frazeološki fundus koji bi zabilježio frazeme raširene u velikom broju europskih jezika. Projekt je uključio ukupno 91 jezik, od čega 73 europska jezika (uključujući i osnovne jezike i lingvističke varijante) i

dodatno još 17 ne-europskih jezika, uključujući i kineski, japanski i esperanto. Na projektu je radilo 250 frazeologa, stručnjaka i informanata za pojedine jezike. Kao rezultat istraživanja utvrđeno je postojanje više od 1.200 frazema koji su prisutni u najmanje pet ili više zemljopisno i genetski udaljenih europskih jezika. Od tih 1.200 frazema odabrano je 450 koji su putem upitnika slani stručnjacima za pojedine jezike, i na temelju kojih je potvrđeno postojanje 380 raširenih frazema za koje se može reći da čine fundus međunarodne frazeologije u Europi jer se javljaju ne manje od 20 europskih jezika. Od toga je u knjizi detaljno predstavljeno njih 190. Kao teorijski okvir za obradu građe poslužila je teorija konvencionalnog figurativnog jezika koju su predložili Dobrovol'skij i Piirainen (2005), koja je u nizu postavki bliska pristupu kakav je u svom radu koristila Menac. Kriteriji na temelju kojih su pojedini frazemi dobili statut raširenih uključuju zemljopisnu i genetsku udaljenost među jezicima u kojima se frazem pojavljuje, sličnu leksičku strukturu frazema, zajedničko temeljno figurativno značenje frazema, povijesni razvoj frazema, te kulturološke osnove i porijeklo frazema. Frazemi koji su označeni kao rašireni u pravilu su ovjereni u najmanje dvadeset europskih jezika. Rašireni frazemi su oni frazemi koji, kada se uzme u obzir njihovo porijeklo, kulturološki i povijesni razvoj, imaju isti ili sličan leksički sastav i isto temeljno figurativno značenje u različitim jezicima, uključujući i one koji su zemljopisno udaljeni i genetski nesrodni (Piirainen, 2012:62).

Poput Menac, i Piirainen kao izvore međunarodne frazeologije navodi u prvom redu antičke izvore, počevši od klasične mitologije, poslovice, citata grčkih i rimskih autora poput Aristotela, Platona, Cicerona, Vergilija, Ovida, itd., zatim biblijskih i liturgijskih tekstova, Starog i Novog zavjeta, preko klasičnih djela svjetske književnosti, suvremene književnosti i filma, poslovice, bajki, basni, narodnih priča i legenda. Vidljivo je da se radi o klasičnim izvorima koji su mogli biti dijakronijski praćeni, i koji su vjerojatno temeljito iscrpljeni, te se proces posuđivanja iz takvih izvora može smatrati dovršenim, dok u popisu nema suvremenih potencijalnih izvora i kanala posuđivanja, kao *Netspeak*, komunikacija elektronskom poštom ili SMS porukama, i sl., jer je potrebno vrijeme za sustavno dijakronijsko praćenje njihova utjecaja na zajednički frazeološki fundus europskih jezika, koji sasvim sigurno neće biti zanemariv. Također ne treba zaboraviti ni globalan utjecaj

engleske frazeologije, čiji utjecaj i potencijal za posuđivanje nije zanemariv ni na dijakronijskoj, a pogotovo na sinkronijskoj razini. Zanimljivo je da Menac navodi u svom radu i izvore poput strukovnog jezika i političkog diskursa, koji su i potencijalni suvremeni izvori posuđivanja, dok su kod Piirainen oni izostali, iako u samom korpusu postoje primjeri koji imaju političke asocijacije.

U samom leksikonu frazema koje kao raširene i međunarodne bilježi Piirainen nalaze se i oni koje je kao takve zabilježila Menac, npr. *iron curtain, to swallow a/the bitter pill, from head to foot, between Scylla and Charybdis, the die is cast, to weep/shed crocodile tears, to pull the chesnuts out of the fire for someone, thank God!, something is rotten in the state of Denmark*. Jedan dio frazema međutim nije potvrđen kao dio europskog fundusa u istraživanju Elisabeth Piirainen, dok ih Menac u svom radu navodi: *the end crowns the work, one swallow doesn't make the summer; like father, like son; neither fish nor flesh, on wings of song, man does not live on the bread alone; man proposes, God disposes; he who laughs last, laughs best, business is business*.

Pregledom popisa frazema koji su utvrđeni kao rašireni utvrđeno je da se ne radi nužno o transparentnim frazemima kao isključivim kandidatima za frazeološko posuđivanje, već i oni visoke razine figurativnosti a netransparentna značenja mogu biti predmet posuđivanja. Čini se da je jedan od glavnih kriterija njihova figurativnost, prilagodljivost i primjenjivost u različitim kontekstima, kao i kanali njihova prijenosa, te učestalost njihova odašiljanja pojedinim kanalom.

5. ZAKLJUČAK

Iako su suvremena frazeološka istraživanja međunarodne i posuđene frazeologije većeg opsega i dosega nego što su to mogla biti istraživanja provedena puno ranije, njihova srž i pristup nisu bitno drugačiji od osnovnih postavki koje je u svom radu „Svoje i posuđeno u frazeologiji“ 1972. godine iznijela Antica Menac. Zbog toga se njen rad po mnogo čemu i danas može smatrati pionirskim i temeljnim, a rezultati primjenjivim u međujezičnim komparativnim, europskim i kulturološkim studijama.

LITERATURA

- Dobrovol'skij, D.; Piirainen, E. (2005): *Figurative Language. Cross-cultural and Cross-linguistic Perspectives*. Amsterdam [etc.], Elsevier.
- Dobrovol'skij, D.; Piirainen, E. (2009): *Zur Theorie der Phraseologie: Kognitive und kulturelle Aspekte*. Tübingen, Stauffenberg.
- Menac, A. (1970): O strukturi frazeologizama. *Jezik* 1, 1-4.
- Menac, A. (1972): Svoje i posuđeno u frazeologiji. *Strani jezici* 1, 9-18.
- Menac, A. (1976): Frazeologizmi oko riječi kraj/konac u različitim jezicima, *Strani jezici* 1-2, 35-38.
- Menac, A., Fink-Arsovski, Ž., Venturin, R. (2003): *Hrvatski frazeološki rječnik*. Zagreb, Naklada Ljevak.
- Menac, A. (2007): *Hrvatska frazeologija*. Zagreb, Knjigra d.o.o.
- Omazić, M. (2004): *Phraseology - the state of the art*. U: Kučanda, D., Brdar, M., Berić, B. (ur.) *Teaching English for Life. Studies to Honour Prof. Elvira Petrović on the Occasion of Her 70th Birthday*. Osijek, Filozofski fakultet, 217-226.
- Omazić, M. (2005a): WHY, WHAT and HOW in phraseology. *Jezikoslovlje* 6.1-2, 1-5.
- Omazić, M. (2005b): *Cognitive linguistic theories in phraseology*. *Jezikoslovlje* 6.1-2, 37-56.
- Piirainen, E. (2012): *Widespread Idioms in Europe and Beyond. Toward a Lexicon of Common Figurative Units*. New York [etc.], Peter Lang.

NATIONAL AND INTERNATIONAL PHRASEOLOGY: THEN AND NOW

The paper provides an overview of the paper by Antica Menac “Svoje i posuđeno u frazeologiji”, published in *Strani jezici* 1 (1972:9-18), which is placed in the diachronic and synchronic context of national and European phraseological research.

Key words: Antica Menac, phraseology, international phraseology, widespread idioms

